

Karpiński, Rafał

"Struktura terytorialna Kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku", Stanisław Litak, Lublin 1980 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 73/1-2, 160-161

1982

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Stanisław Litak, *Struktura terytorialna Kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku*, „Materiały do Atlasu Historycznego Chrześcijaństwa w Polsce” t. IV, Instytut Geografii Historycznej Kościoła w Polsce, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1980, s. 527 + zeszyt z mapami.

Imponujący dorobek historyków z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego badających organizację Kościoła w Polsce wzbogaciła niniejsza publikacja. Należy ona do zakrojonych szeroko, kompleksowych prac, na zakończenie których długo jeszcze — niestety — wypadnie poczekać: oczywiście tylko z powodu rozmiarów przedsięwzięcia i staranności wykonania przy trudnościach kadrowych. Ukaże się ona jako trzeci z kolei tom serii „Materiały do Atlasu...”: pierwszy to „Zakony męskie w Polsce w 1772 r.” gdzie zamieszczono wyniki tzw. ankiety Grampiego zaś w części pierwszej drugiego tomu zamieszczono materiały do dziejów zakonów na ziemiach polskich w XIX i na początku XX w., natomiast w części drugiej tegoż tomu E. Wiśniowski ogłosił materiały dotyczące struktury organizacyjnej prepozytury wiślickiej do schyłku XVIII w. Z niezbyt przejrzystego wstępu do niniejszego tomu trudno się rozeznaczyć jakie meandry przechodziły prace i projekty wydawnictw dotyczących polskich struktur kościelnych. Nie bardzo przeto zrozumiałe dlaczego obecny tom sygnowany jest jako IV „Materiałów...”. Zapowiada się, że obecną publikację, która zawiera w formie zestawień świecką organizację kościelną od parafii i kościołów filialnych po diecezje oraz opracowane na tej podstawie mapy, uzupełni część druga poświęcona podziałom administracyjnym, kościelnym i państwowym.

Szczegółowe badania i publikację materiałów i map dotyczących stanu Kościoła w Polsce rozpoczęto od uchwycenia sytuacji około 1772 r. Projektuje się ujęcie struktur kościelnych w następujących trzech przekrojach: połowa XVI w., przełom XV/XVI w. i około 1570/1580 r.

We „Wstępie” do niniejszego tomu Stanisław Litak, wytrawny i zasłużony badacz świeckiej organizacji kościelnej, przedstawił zasady pracy i kłopoty z jakimi przyszło mu się borykać np.: niemożliwość wykreślenia granic parafii, wyznaczanie granic dekanatów drogą interpolacji, skomplikowaną sytuację tzw. kościołów parafialnych przyłączonych i inne. Dalej scharakteryzowano przeważnie archiwalne źródła, a to: wizytacje, spisy, wykazy i opisy kościołów, parafii i dekanatów, relacje o stanie diecezji wysyłane do Rzymu, akta synodalne itd. oraz objaśniono metodę ich opracowania. Ze względu na luki w materiale z około 1772 r. musiano posługiwać się przekazami wcześniejszymi i późniejszymi. Przedstawivszy najszerszy, wedle podziału na prowincje, wykaz diecezji i podległych im jednostek administracyjnych niższego rzędu: archidiakonaty, dekanaty i analogiczne, w porządku alfabetycznym, według tego schematu i w takim porządku wymieniono parafie i kościoły filialne, z odpowiednią referencją źródłową.

Uwzględniono terytorium całej Rzeczypospolitej, a także diecezję bakowską podległą arcybiskupstwu lwowskiemu oraz diecezję wrocławską, choć była podporządkowana w tym czasie bezpośrednio Stolicy Apostolskiej; odmienne zdanie o podległości biskupstwa wrocławskiego kościołowi gnieźnieńskiemu reprezentuje B. Kumor. Część opisową zamyka indeks geograficzny odsyłający do tekstu i mapy.

Ta żmudna, niewdzięczna, ale niezbędna praca umożliwiła wykreślenie mapy głównej w skali 1:800 000, ze względów technicznych podzielonej na XXI arku-

szy (na trzech kolejnych arkuszach odwzorowano sytuację kościelną w ważniejszych miastach: w Warszawie, Wilnie, Poznaniu, Gnieźnie, Płocku, Krakowie, Wrocławiu, Lwowie, Sandomierzu, Tarnowie, Lublinie). Na mapie tej zaznaczono: granice państwa, województw, diecezji, archidiakonatów i dekanatów, katedry, kolegiaty (z wyróżnieniem czy taki kościół pełnił też funkcje parafialne), parafie i kościoły filialne z rozróżnieniem na miejskie i wiejskie. Oprócz tej głównej mapy sporządzono dziewięć innych w mniejszej skali 1:400 000, które z wyjątkiem jednej (10), przedstawiają odrębnie te same problemy, które znalazły się na mapie podstawowej. Czy rzeczywiście wszystkie z nich są niezbędne? Mapa 10 przedstawiająca stosunki wyznaniowe w Rzeczypospolitej wzbogaca kartogramy dołączone do „Kościoła w Polsce” t. II: XVI—XVIII wiek.

Takie ujęcie problematyki kościelnej będzie przydatne nie tylko dla historyka Kościoła. Badacz demografii, stosunków narodowościowych, historyk gospodarczy a także i innych problemów znajdzie tu bardzo użyteczną pomoc i materiał.

Pracy Stanisława Litaka nie można przecenić.

R. K.

Jan Pachonński, *Generał Jan Henryk Dąbrowski 1755—1818*,
Wydawnictwo MON, Warszawa 1981, s. 748, ilustr.

Bogato udokumentowana biografia powstała w oparciu o kwerendę w archiwach austriackich, francuskich, niemieckich, polskich i włoskich; autor wykorzystał między innymi swoje wypisy z materiałów zniszczonych w trakcie II wojny światowej (głównie z zespołu Archiwum Legionów i generała Jana Henryka Dąbrowskiego). W znacznym zakresie uwzględnił także wyniki badań, których rezultatem było jego monumentalne dzieło *Legiony polskie. Prawda i legenda* t. I—IV, Warszawa 1969—1979, chociaż okres „legionowy” stanowi zaledwie około 25% tekstu.

Najwięcej nowych informacji zawierają rozdziały XIX i XX, które dotyczą lat 1813—1818. Okres ten, kiedy Dąbrowski po śmierci ks. Józefa Poniatowskiego został naczelnym wodzem walczącej u boku Napoleona armii polskiej, następnie organizatorem wojska Królestwa Polskiego i wreszcie wielkopolskim ziemianinem należał dotychczas do najsłabiej poznanych kart jego życia.

W książce kładzie się nacisk na działalność wojskową bohatera powstania kościuszkowskiego i wojen napoleońskich, szczegółowo opisując bitwy stoczone pod jego dowództwem lub te, w których odegrał jakąś rolę. Niewiele natomiast pisze Pachonński o życiu prywatnym Dąbrowskiego; w pewnej mierze wynagradza to obszerne zakończenie, zawierające refleksje na temat jego zdolności, kultury intelektualnej, charakteru. Praca pisana jest żywym, potocznym stylem. Zwraca uwagę znaczna liczba anegdotycznych wręcz scen z życia generała, wspartych na relacjach pamiętnikarzy i często ilustrowanych cytatami.

Książkę wzbogacają szkice i mapy ukazujące przebieg działań wojennych. Autor na początku pracy przedstawił dzieje przodków Dąbrowskiego, zaś w końcowych partiach losy jego potomków. Wypada żałować, iż nie zajął się legendą tej postaci, niewiele mniej żywą niż legenda Kościuszki lub księcia Józefa. Jest to jednak temat, który zasługuje na osobne studium.

A. S.